

РОЗДІЛ 1

АНАЛІТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОЄКТУВАННЯ НООСФЕРИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

1.1. АКАДЕМІК В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ : МИНУЛЕ У СУЧАСНОМУ І МАЙБУТНЬОМУ

М. І. Піддячий

Дослідження життя і діяльності Володимира Івановича Вернадського та перспектив застосування його розроблень і напрацювань на сучасному етапі передбачає: вивчення його Родоводу; аналіз вибраних наукових розроблень та очікуваних результатів їх застосування у навчанні та вихованні особистості; перспектив подальших наукових розвідок у виокремлених напрямках досліджень на сучасному етапі й прогнозованому майбутньому з метою розвитку людини та її гармонізації з природою.

На нашу думку проектування майбутнього на підґрунті розвитку напрацювань академіка В. І. Вернадського неможливе без вивчення його Родоводу та усвідомлення основоположних законів, закономірностей, принципів у напрямі гармонізації особистості із простором доступним для життя. Такий підхід дозволяє забезпечити гармонізацію життєвого ланцюжка людина-природа-Всесвіт [14, с. 94–119], а відповідно й розвиток на рівні мікро і макросвіту.

Дослідження його Родоводу здійснювалося також з метою визначення місця сім'ї Вернадських в історії як України, так і Світу. Це дозволяє зберегти минуле для сучасників і майбутніх поколінь, а також відчувати гордість за силу духу українського народу та його культуру, благодать України, її землі та надр, природи й біосфери [4], що через екосистему впливає на розвиток потенціалу свідомих людей.

Є декілька версій становлення Родоводу Вернадських і перебігу загальновідомих науковому співтовариству подій навколо цієї родини та особисто Володимира Івановича в Києві, на Полтавщині [10] та Запоріжжі, в Італії, Литві, Франції, Росії [2; 16]. Разом з тим у плані спадковості генетичної інформації

Родовід Володимира Івановича надзвичайно потужний у своєму розвитку з усвідомленням необхідності виконання життєвого призначення та необхідності формування багатогранного психологічного досвіду:

- дружина Наталія Єгорівна Старицька (Вернадська) (1862–1943 рр.) – перекладач і редактор його статей, брала участь у просвітницькій та музейній діяльності (вдосконалювала методику музейництва, сприяла створенню наукових музеїв);

- батько Іван Васильович Вернадський (1821–1884 рр.), народився у Києві – доктор історичних наук, економіст, публіцист, видавець, громадський діяч;

- мама Ганна Петрівна Вернадська (1837–1898 рр.), народилася у Гейдельберзі (Німеччина) – публіцист, економіст;

- дід Василь Іванович (1769–1838 рр.) з боку батька – військовий лікар;

- бабуся Єкатерина Яківна Короленко (Вернадська) (1781–1844 рр.) з батьківського боку.

Життя і діяльність Володимира Івановича Вернадського (12.03.1863–06.01.1945 рр.) припало на цікавий і, разом з тим, напружений і катастрофічний період розвитку людства, наповнений відомими народам світу історичними подіями, пов'язаними з соціальним струсом на планеті.

За час наповненого смыслом життя він став відомим науковцем і філософом, природознавцем, засновником геохімії, біогеохімії, радіогеології, вчення про біосферу, ноосферу, космізм, а також: одним із засновників Української академії наук, її дійсним членом і першим головою-президентом та засновником Національної державної бібліотеки (м. Київ, Україна); організатором-директором Державного Радієвого інституту (м. Петроград); керівником Біогеохімічної лабораторії (Інститут геохімії та аналітичної хімії ім. В. І. Вернадського Російської академії наук (м. Москва, Росія); дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка – (всесвітня українська академічна організація, багатопрофільна академія наук українського народу, м. Львів); Почесним членом Паризької, Чеської та низки інших академій і наукових товариств

Аналізуючи напрацювання академіка Вернадського про природу і Всесвіт доходимо висновку, що такий спектр могла

охопити багатогранна особистість, яка на вікових етапах, системно розвиваючись, вивчала існуючі напрацювання та історичний досвід, мислила на далеку перспективу у багатьох галузях та напрямках: біогеохімія ґрунтів, кристалографія, радіоактивність (1894–1914 рр.); мінералогія (1908–1914 рр.); мінерали земної кори; геохімія; геохімія ґрунтів та біогеохімія; жива речовина та біосфера [3]; хімічна будова біосфери Землі та її оточення [8]; біосфера та ноосфера; наукова думка як планетне явище [5]; історія, філософія та організація науки [6]; науково-організаційна діяльність [7; 9]. Його діяльність з характерною широтою інтересів, постановкою кардинальних наукових проблем, наукове передбачення дозволили наповнити розроблювані ним наукові напрями глибокими смислами і новими ідеями, що стали підґрунтям для подальших розвідок наступними поколіннями науковців.

Володимир Іванович на багато років випередив свій час, заклавши підвалини для розробок і реалізації проєктів всебічного розвитку людини у гармонії зі Всесвітом та пізнання сутності особистості і природи. Його розробки у цих напрямках стали точкою відліку для подальшого проникнення у сутність проблем та використання людьми з метою гармонізації себе у вимірах доступних для життя й розвитку, засобом викристалізації знання вищого рівня, доступного для усвідомлення людиною.

Аналіз наукової спадщини академіка В. І. Вернадського здійснюється з **метою** подальшого розвитку його ідей у сучасному світі та, зокрема, **для усвідомлення сутності людини та її гармонізації з природою засобами освіти, навчання і виховання.**

Зазначимо, ці ідеї наскільки різнопланові, що зачіпають практично всі сфери життєдіяльності та життєзабезпечення людства. Це спонукає цивілізовані суспільства до перегляду загальнолюдських цінностей через призму усвідомлення його світовідчуття, світобачення, світорозуміння з метою продовження розвитку культурологічних засад у всіх сферах життєдіяльності та життєзабезпечення, спрямованих на розквіт людської цивілізації у гармонії з природою та Всесвітом.

1. Соціально-культурний і трудовий розвиток особистості та суспільства

У цій частині дослідження частково розкриваються виокремлені із першоджерел смислові навантаження розвивального характеру та спроектовані на сучасну реальність з метою розроблення сучасних теоретико-методологічних та концептуальних підходів до:

- створення системи розвитку та гармонізації особистості;
- розроблення освітнього процесу в сучасних умовах;
- визначення мети, засобів, змісту, методів, форм, принципів, процедури, технологій освіти та періодичності їх коригування;
- формування в особистості здатності до діяльності.

Потребує подальшого переосмислення та розроблення освіти на основі думок В. І. Вернадського – методологічних і теоретичних засад системи профільного навчання та можливостей запровадження її в умовах біосферного регіону як механізму формування великих особистостей в епоху становлення ноосфери [15].

На вікових етапах старше покоління має приділяти значну увагу як власним дітям і онукам, так і молоді [1, с. 203–209] в цілому, створюючи передумови для забезпечення неперервного розвитку у гармонії з природою. У системному підході до їх власної освіти, навчання і виховання та приділенні достатньої уваги молоді закладені підвалини мудрості, що у поєднанні із самоосвітою, самонавчанням, самовихованням і високою працездатністю спрямують на успіх й визнання у цивілізованому світі.

Разом з тим суспільства і держави, які на культурологічній основі розбудують освіту і науку – системно удосконалюватимуть технології; виховуватимуть та розвиватимуть відповідальну за свої дії компетентну особистість, навчену логічно мислити й саморозвиватися, займатися самоосвітою і самовихованням, здатну розбудовувати індивідуальний і колективний інформаційно-комунікаційний простір та приймати на основі цього адекватні прогресивні рішення, змінюючи життя на краще – домінуватимуть у суспільних відносинах і соціально-

економічних просторах та матимуть завдяки цьому стійку динаміку випереджального розвитку.

Розвиток та гармонізація особистості забезпечується взаємодією освіти і науки в процесі розроблення та застосування освітніх, наукових, виховних, практикоорієнтованих систем. Духовність, інтелект, компетентності, праця, технології, сировина й своєчасне врахування певних законів, закономірностей та принципів розвитку, зумовлюють поступ нашого суспільства і держави.

Виокремлюючи у системі соціально-економічного розвитку технологічно-прикладний напрям, що характеризується видобутком корисних копалин для забезпечення ресурсів з метою розвитку, маємо усвідомлювати і зважувати на необхідність та можливості максимального відновлення ресурсної бази планети, біосфери та ноосфери – нерозривного ланцюжка життєзабезпечення та взаємозв'язку просторів, доступних для життя у всіх його проявах.

Наприклад, ідучи шляхом найменшої експлуатації природних ресурсів маємо враховувати, що:

– вирощування сільськогосподарської сировини збіднює родючість ґрунту, що спонукає до розширення меж самозабезпечення розроблення, вироблення і застосування повного циклу посіву-вирощування-збирання-сортування-фасування-збереження-продажу продукції;

– вироблення обладнання і машин як продукту праці вимагає значних людських, матеріальних та енергетичних ресурсів, здобування високого рівня освіти, позиттивного вдосконалення знань з метою випуску досконалішої технічної продукції, яка завдяки новітнім технологій на світовому ринку наукоємної продукції країн великої сімки становить близько 80%;

– створення умов неперервного розвитку фахівцям, що розробляють, впроваджують і системно удосконалюють наукоємні технології й продукцію, проходять довготривалий процес неперервної підготовки за певним соціально-трудовим змістом освіти, формуючи необхідні компетентності, набуваючи при цьому психологічного і професійного досвіду з метою закладення максимальної доданої вартості у готову продукцію, що зменшить видобуток і експлуатацію природних ресурсів.

Оскільки ринкова продуктивність суспільств різна у світі, періодично аналізуються критерії оцінки світового господарства на основі структурування за показником доданої вартості: агросировинні суспільства й економіки, базовані на ресурсно-видобувному капіталі; науково-технологічні й індустріально-промислові, керовані індустріально-промисловим капіталом; інформаційно-комунікативні суспільства з надмобільною торгово-фінансовою економікою, керованою капіталом знань та інтелекту; ідейно і духовно інтегровані суспільства тощо.

У зв'язку з цим, є необхідність у напрацюваннях, пов'язаних із розвитком перспективних суспільних відносин і соціально-економічного простору **через змістову складову неперервної освіти** [11, с. 185–199]. Це період, коли розпочинається процес соціально-культурного і трудового розвитку особистості на вікових етапах. Нині існує потреба у побудові мобільної освітньої системи, що вмотивовано спрямовує особистість до агросировинного, науково-технологічного й індустріально-промислового, інформаційно-комунікативного, морально-духовного цілепокладання.

В Україні, як і в кожній розвинутій країні світового співтовариства, домінуючими є лише окремі напрями розвитку, які в економічній оцінці хоча і мають різну додану вартість, але характеризуються системним виявом і в суспільних відносинах та соціально-економічному просторі виконують функції забезпечення динаміки розвитку країни та задоволення духовних і матеріальних потреб населення.

Для успішної інтеграції України в світові суспільні та соціально-економічні системи необхідне системне пізнання світу й об'єктивний прогноз можливих тенденцій і напрямів розвитку. Позитивний результат досягається шляхом співпраці між галузями наукових досліджень, що охоплюють перспективи цих процесів, науково обґрунтовують і прогнозують майбутнє. Об'єктивна оцінка суспільного розвитку дає можливість визначити місце і роль науково-технічного прогресу в житті суспільства. Він є рушійною силою соціально-економічного життя, створює передумови для глибоких змін у знаряддях та інших засобах праці, в методах ведення і організації виробничих процесів.

Наше життя проходить у вік швидкозмінних процесів та бурхливої науково-технічної революції, що охопила одночасно освіту, науку і технології. Щоб зрозуміти її суть, необхідно проаналізувати подібні революції минулого.

Усвідомлюючи напрями й тенденції майбутнього розвитку, можна змоделювати підготовку особистості до зустрічі з новими викликами та спрогнозувати майбутні перспективи і можливості. В освітньо-науковому та виховному просторах має своєчасно коригуватися мета, зміст, методи, форми, принципи, процедура викладання, педагогічні технології тощо з *урахуванням інтересів особистості, суспільства і держави*. Зазначене коригування обумовлюється суспільними відносинами та соціально-економічними процесами. Новітні підходи у розв'язанні цих проблем характеризуються глибинним розумінням тенденцій майбутнього, систематизованістю, окресленням найближчих, проміжних і подальших напрямів змін тощо.

Відповідно до потреб сьогодення освіта засобами навчання і виховання, через зміст, методи, форми, принципи, процедуру викладання, педагогічні технології формує у особистості рівень національної свідомості, достатню життєву компетентність, соціально-культурну і трудову спрямованість, комп'ютерну грамотність, уміння опрацьовувати інформацію, знання іноземних мов тощо. Сутність соціально-культурного і трудового розвитку в освітніх умовах вочевидь розкривається у взаємній зумовленості і співвимірності людини з суспільством та **соціально-еколого-економічним середовищем** [12, с. 103–104, с. 959–960].

Досягнення цієї гармонії підвищує життєві цінності особистості, а також сенс життя суспільного. Забезпечення такої співвимірності є одним із найважливіших суспільних завдань, у розв'язанні якого значна роль відводиться фахівцям освітніх та наукових суспільних інституцій.

У процесі освітньої взаємодії підвищується рівень якостей і цінностей особистості, потрібних для розв'язання важливих життєвих завдань. Зазначимо, що навчально-виховна взаємодія з особистістю відбувається на основі змісту, непереобтяженого надмірним фактологічним матеріалом. Зміст навчання диференціюється у особистісно орієнтованому напрямі залежно

від схильностей, здібностей, життєвих планів людини та суспільних потреб. Навчальне навантаження, зумовлюється відповідністю змісту освіти і навчальних технологій їхнім психофізіологічним особливостям і можливостям. Такий підхід забезпечує гармонійний розвиток особистості, позитивно впливає на стан здоров'я, підвищує коефіцієнт мотивації до навчання, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності в життєвому середовищі.

Зосередження на потребах освіти і розвитку особистості передбачає пряму залежність проектування навчального змісту і методичного забезпечення залежно від *вікових та індивідуальних особливостей*. У цьому напрямі переважають педагогічні технології на основі активізації й інтенсифікації діяльності особистості. Принцип її активності в навчальному процесі був і залишається одним із основних у освітній взаємодії. Його сутність – *цілеспрямоване активне сприйняття особистістю явищ, які вона вивчає, їх осмислення, аналіз і застосування*. Цей принцип передбачає забезпечення якості навчальної діяльності, що характеризується високим рівнем мотивації, усвідомленою потребою у засвоєнні знань, потрібних для формування рівнів компетентностей. Основою перетворень є реальне знання потенційних можливостей особистості, прогнозування потреб і моделей розвитку. На цьому ґрунтується використання особистісно орієнтованих педагогічних технологій у освіті.

Згідно з таким підходом до створення розвивального середовища зусилля системи неперервної освіти спрямовуються в площину особистісно орієнтованого виховання, визначення і формування ціннісних орієнтацій, а також переосмислення факторів, від яких залежить якість навчально-виховного процесу.

Сучасна освітня парадигма цілеспрямована до людиноцентризму і характеризується створенням освітнього середовища, спрямованого на розвиток духовних, моральних та трудових якостей і цінностей конкретної особистості.

Зазначимо, що якість навчально-виховної діяльності визначається наявністю чи відсутністю чинника ризику, що супроводжує досягнення певних морально-розвивальних цінностей як кожним вихованцем зокрема, так і всім загалом. Нині ступінь такого ризику доволі високий. Він виявляється в

дедалі глибшій духовній та моральній деградації людини і суспільства. Серед ознак такого становища однією з найвиразніших є неприпустима легковажність тих, хто недостатньо усвідомлює складність процесу виховання молодого покоління. В кращому випадку такі люди володіють лише поверхневими знаннями, а в гіршому – не виваженість наукових поглядів і практичної діяльності, підходів та позицій призводить до поступової *руйнації* розвивального освітнього простору.

Коли для суспільства і особистості знання стали потужним засобом у виробничій та невиробничій сфері й ресурсом у визначенні стратегічних напрямів соціально-економічного поступу, маємо докласти зусиль для забезпечення їх автентичності з метою розроблення для суб'єктів учіння концепції розвитку. Автентичні знання й смислоутворююча інформація, що доноситься різними шляхами до суспільства, є фундаментом у побудові ефективних соціально-економічних систем і проєктів. Разом з тим стійка динаміка технологічного наповнення життя людини зумовлює необхідність постійної її адаптації до швидких життєвих змін та ритмів.

Основою знань, їхнім базовим компонентом, є інформаційно-комунікаційний простір. Важливо, щоб він набував життєвості і масштабності як на глобальному, так і на регіональному рівнях та розроблявся на підґрунті істинних особистісних цінностей у гармонії з природою та бережливому ставленні до неї.

Достатній рівень компетентності та психологічний досвід адаптують особистість до оточення й уможливають управління нею простими й складними усталеними і щойно виниклими, ще невідомими ситуаціями. Разом з тим знання періодично змінюють свою змістовність і творчий вияв.

На сучасному етапі розвитку людства колективна творчість має переважити індивідуальну в інноваційності. Впродовж багатьох століть основною рушійною силою була індивідуальна творчість. У сучасному світі в силу об'єктивних тенденцій загальноцивілізаційного характеру суспільство набуває ряд характерних рис, які не були властиві для попереднього періоду. Це висуває нові вимоги як до загальносуспільного розвитку, так і до життя та діяльності кожної людини зокрема. Кардинальний

характер цивілізаційних змін на початку XXI століття зумовлює такий же масштаб змін, які повинні відбутися у підготовці особистості до життя і продуктивної *екологічно виваженої* діяльності. Тому в сфері знань важливо дбати не лише про їх індивідуальне здобуття, але й про їх опанування в навчальних колективах і об'єднаннях як важливих структурах, що забезпечують суспільний поступ до нового рівня розвитку (соціальних творчих інституцій). При цьому внутрішньою потребою для креативної особистості і суспільства в цілому стає систематичне отримання знань впродовж усього життя і їх колективна трансформація і реалізація у виробничій та невиробничій сферах.

Проголошений рух до знаннєвого суспільства має як позитивні, так і негативні наслідки. *Глобальний доступ до інформації засобами новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, з одного боку, спрощує її отримання, а з іншого насторожує, бо такий доступ до інформації дає очікувані вихідні результати лише після прикладення значних індивідуальних зусиль до її ретельної обробки, систематизації та інтеграції в площину застосування з метою отримання продукту праці.*

Доступ до інформаційно-комунікаційного простору та Інтернет-технологій несе в собі й певні загрози, пов'язані із запозиченням (копіюванням) інших культур на території отримання і застосування. Убезпечує це освіта і наука, що розробляє відповідність між змістом освіти й формуванням рівнів компетентностей, необхідних для певної трудової діяльності у відповідності до світових критеріїв та стандартів з метою задоволення особистісних запитів та забезпечення інтеграційних процесів. Щоб уникнути певних загроз перед доступом до інформації треба її ретельно опрацьовувати і обирати в межах *спроєктованих* для розвитку компетентностей, спрямованих на реалізацію життєвої траєкторії. У разі недотримання цього принципу неякісно надана особистості й суспільству інформація уповільнює поступальний розвиток, а ще гірше – *спрямовує суспільні та соціально-економічні процеси на хибний шлях.*

У дезорієнтованому середовищі виникає необхідність допомоги особистості у формуванні істинних життєвих ціннісних

орієнтацій, поведінки, живого міжособистісного спілкування і взаємодії з обраними для розвитку прошарками суспільства. Ці цінності становлять основу людського багатовимірного буття, яке не може бути замінене «віртуальним життям інформаційної мережі».

Разом з тим у наш час і в майбутньому відбуватимуться певні зміни щодо масового доступу до релевантної інформації, швидкості її отримання через міжнародну інформаційно-комунікаційну мережу та оперативну взаємодію в окресленому просторі. Це впливає на періодичність коригування змісту, методів, форм, принципів, процедури викладання, педагогічних технологій в освіті та науці, завдання яких полягає в збалансуванні, передачі, ретельній обробці, креативному використанні інформації в процесі реалізації відповідних наукових та навчально-виробничих проєктів.

Зміст, методи, форми, принципи, процедура викладання, педагогічні технології для системи освіти базуються як на національній культурно-історичній, так і на полікультурній спадщині й соціальному та історичному підґрунті з врахуванням індивідуалізації й соціалізації в процесі відбору інформації. Їх розроблення вимагає критичного аналізу різних проєктів, освітніх моделей, концепцій та положень. В спроектованому системному взаємообігу вона має бути збалансованою і функціональною в особистісному та суспільному відношеннях.

У сучасних умовах особистість, яка навчається вчитися, здобуваючи знання, вміння та формуюча компетентності в найрізноманітніших життєвих ситуаціях, навіть поза межами навчально-виховних інституцій, формує в собі, як об'єкти суспільного розвитку, цінності й орієнтації оточуючого середовища. З часом отримані знання і вміння трансформуються з однієї площини в іншу, що дає їм можливість успішно розв'язувати непередбачувані проблемні ситуації впродовж життя. У процесі підвищення життєспроможності особистість має сформувати здатність:

- самокритичного ставлення в процесі формування психологічного досвіду;
- діяти на рефлексивному рівні;
- виокремлення критеріїв адекватної оцінки своїх успіхів і

поразок під час отримання знань та виконання завдань з формування спроектованих компетентностей.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку освіти, як правило, домінує традиційний підхід в її організації, який полягає в:

- концентрації зусиль педагога на формуванні знань;
- зосередженні на вчителів та академічних предметах;
- поділі змісту освіти на предмети;
- чіткій регламентації структури і розподілу навчального навантаження;
- адміністративному втручанні та централізованому управлінні;
- незмінності (відсутності коригування) академічного підходу;
- орієнтованості на вивчення і точне відображення задалегідь підготовлених знань;
- пріоритеті загального оцінювання отриманих знань;
- наданні переваги лекторським (офіційним) догматичним підходам у здійсненні навчально-виховного процесу;
- домінуванні одноманітності теоретичних проєкцій при викладенні навчального матеріалу тощо.

У зв'язку з цим, виникає необхідність перегляду традиційного змісту, методів, форм, принципів, процедур викладання, педагогічних технологій, що спричинено глобальними інтеграційними процесами регіонального й світового масштабу, а також трансформацією України в європейське і світове співтовариства.

На основі визначених перспектив розвитку особистості й суспільства зміст і організація освіти мають базуватися на таких підходах:

- формування вихідних знань і проєктування результатів їх застосування;
- зосередження педагога на здібностях і психофізіологічних можливостях;
- диференційований підхід у процесі розподілу навчального навантаження;
- передбачення прогнозованої гнучкості, що ґрунтується на різних типах і рівнях територіально-місцевої автономії в межах цінностей, загальноприйнятих принципів та стандартів якості;

- відкритість і доступність для суспільства;
- стимулювання розвитку здібностей вищого порядку;
- набуття соціальних, психоемоційних, технологічних, практичних, моторних, художніх та інших умінь;
- зосередження педагога на прогресивно-виховному оцінюванні;
- домінування підходів, орієнтованих на активну участь особистості, її співпрацю та взаємодію з педагогом;
- переважання комплексних підходів, що сприяють встановленню зв'язків між теорією та практикою, а також допомагають педагогові в застосовуванні знань і вирішенні водночас певних практикоорієнтованих завдань;
- організація особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу;
- проектування наступності в системі неперервної освіти.

У цьому інноваційному процесі важливим є безконфліктне існування традиційних підходів в організації навчально-виховного процесу і створення умов для поступового переходу від традиційної до інноваційної освітньо-виховної моделі. Необхідною умовою функціонування інноваційної моделі є розвиток інтелектуальних умінь вищого порядку й підвищення рівня креативності особистості, а також реалізація прагнення особистості до самовдосконалення, мотивації відкриття й дослідження світу і прикладання певних зусиль до його вдосконалення.

На сучасному ж етапі суспільного та соціально-економічного розвитку важливо сформувані в особистості якості і цінності для адаптації в оточуючому середовищі, озброївши їх компетентностями для проведення гуманних змін, які **покращуватимуть життя людини у гармонії з природним середовищем.** Це спонукає до проведення аналізу навчально-виховного процесу на наявність принципових відмінностей традиційного і сучасного підходу, їх розуміння, переосмислення і виходу на змішану модель із врахуванням притаманних українській культурі традицій та інституціоналізації як соціологічних констант.

Для перебудови освітньої системи з метою відображення в ній потреб адаптації до нових ситуацій в швидкозмінному

просторі потрібні відповідні компетентності. Компетентнісний підхід базується на:

- знаннях, уміннях, навичках, здібностях;
- можливостях психологічної сфери відчувати, сприймати, пам'ятати, вивчати, осмислювати і діяти;
- своєчасному вирішенні проблем у процесі перебудови освітньої системи;
- формуванні знань, умінь у напрямі використання наявних можливостей, достатніх для адекватних дій у прогнозованих та непрогнозованих ситуаціях тощо.

Для освітньої практики мають розроблятися компетентності особистості:

- ключові;
- за видами діяльності;
- у сфері суспільного життя;
- у галузях суспільного знання;
- у галузях суспільного виробництва;
- за складовими психологічної сфери;
- у сфері здібностей;
- за рівнем соціальної зрілості і статусу.

Саме тому теоретично обґрунтована система підготовки її до праці стимулює процеси формування як когнітивної складової психологічної сфери, так і операційно-технологічної, мотиваційної, етичної, соціальної, поведінкової. Такий підхід забезпечує підґрунтя для гармонізованого розвитку особистості, високий рівень її самоорганізації, самоуправління і самореалізації в житті, а також формує якості, необхідні для успішної взаємодії у процесі розподілу праці.

Створення ситуації, в якій особистість постійно розвивається, зростає, дозріває вимагає:

- розроблення основних універсальних компетентностей на існуючій культурологічній базі, що потребує узгодження з цінностями і напрямками розвитку;
- розподіл компетентностей за категоріями узагальненості й конкретності, індивідуальності і колективності, базовості, важливості, пересічності тощо;
- практичної реалізації завдань довгострокової стратегії і переходу від предметно-орієнтованого до особистісно

орієнтованого навчально-виховного процесу;

– побудови ментальної моделі розвитку на культурологічній основі.

Наступна проблема стосується автентично-компетентісно зорієнтованого підходу, спрямованого на формування якостей і цінностей особистості для успішної діяльності в прогнозованому світі, оскільки людина живе в природному світі і бере участь у природних процесах. У зв'язку з цим підготовка педагогів до роботи із особистістю передбачає не лише засвоєння ними теоретичних знань з навчального предмету, а і формування та розвиток відповідних компетентностей. У цьому контексті маємо враховувати, що особистість, здобуваючи та поглиблюючи знання, уміння і установки, водночас здатна швидко й ефективно їх застосовувати у відповідь на змінність ситуацій в їх особистому, професійному та суспільному житті.

Маємо враховувати, що знання здобуті особистістю в результаті навчання дією, і ті, що спираються на попередній психологічний досвід, запам'ятовуються на довше, ніж знання, здобуті теоретично і замало пов'язані із повсякденним життям. Психологічна і практична готовність до свідомої, активної та результативної праці на користь суспільства – одне з головних завдань національного виховання особистості на вікових етапах. Раціональна організація продуктивної праці у поєднанні з навчанням є важливим засобом не тільки інтелектуального, фізичного і морального, але і соціально-трудового розвитку особистості [13, с. 75–80].

Всі спроби уникнути продуктивної праці закінчувались і закінчуватимуться негативно як для особистості, так і для суспільства, оскільки у цьому процесі закладається ресурс для національної безпеки держави. Багатогранність і багатство інтелектуального змісту продуктивної праці, постановка перед особистістю цікавих технічних, технологічних і організаційно-економічних завдань, вирішення яких потребує самостійності мислення, творчості сприятиме формуванню креативної особистості.

Освітні та наукові інституції, які не зможуть запропонувати особистісно-розвивальну, соціально-трудова навчально-виховну основу, втрачатимуть контингент із-за відчуття особистістю

низького рівня соціальної захищеності. Шлях до усунення цих проблем лежить через розроблення і впровадження ефективних освітньо-виховних моделей, а також взаємодію об'єктів і суб'єктів учіння в обговоренні і корегуванні власного навчального плану з метою побудови соціально-трудової траєкторії. Це підвищуватиме соціальну вмотивованість і стимулюватиме докладання ними зусиль для успішного опанування змісту освіти.

Потребує вирішення проблема контролю за особистісними переживаннями і страхами, яка набула актуальності у зв'язку із зміною суспільного та соціально-економічного регіонального та державного устрою, а також війною і внутрішніми напруженнями. Зустрічаючись з ними в молодому віці, особистість часто не підготовлена їх побороти. Тягар успішності і страх поразки найбільше хвилює сьогодні особистість. Освіта має допомагати індивіду та суспільству контролювати переживання та страхи. Є багато страхів, які людині необхідно побороти, з-поміж них – страх зазнати поразки. Людина – тендітне створіння, а сучасний світ в жодному разі не дає надії, що майбутнє буде мирним, затишним місцем без страхів та переживань. У зв'язку з цим маємо дати відповіді на запитання: Чи ми маємо перелік тих переживань і страхів, на боротьбу з якими освіті й науці слід звернути особливу увагу? Чи можливо створити такий перелік на основі аналізу сучасних подій? Чи можливо передбачити, як і які страхи будуть додаватися та змінюватися?

Отримавши орієнтовний перелік переживань і страхів, освітяни і науковці мають співпрацювати із особистістю і суспільством в їх подоланні, або хоча б нівелюванні до мінімуму за допомогою певних форм, методів та засобів. Зрозуміло, що створити перелік на основі аналізу сучасних подій і прогнозу на майбутнє, передбачаючи динаміку змін, навряд чи можливо. Але оскільки сучасні події в світі не гарантують мирного співіснування, є потреба в підготовці особистості до можливих змін, страхів і переживань. Один із засобів – допомога у створенні й розвитку надійних і продуктивних міжособистісних зв'язків як на регіональних рівнях, так і в світовому просторі.

Отже, зазначимо, що при розробці змісту, методів, форм,

принципів, процедур викладання, педагогічних технологій для освіти впродовж життя слід ретельніше аналізувати міжнародні освітні моделі й системи, а при відборі окремих складових, з метою навіть часткової трансформації в українській освітній простір, звертати увагу не лише на їх ефективність в міжнародному освітньому просторі, а й на тенденцію змін у суспільних і соціально-економічних відносинах. Через аналіз історично сформованих просвітницьких процесів необхідно трансформувати в майбутні навчально-виховні моделі і системи кращі здобутки української і світової педагогіки і психології, переглянувши основні освітні складові з метою коригування навчально-виховного змісту освіти на новій культурологічній базі.

В умовах складного полікультурного простору такий підхід забезпечить поступ особистості й країни до нового рівня суспільних відносин, а також духовного та соціально-еколого-економічного розвитку. Рівень же задоволення потреб особистості й суспільства перебуває в прямій залежності від якості освіти, динаміки навчальних досягнень особистості та рівня її соціально-культурного і трудового розвитку.

2. Концептуальні підходи до системи розвитку особистості та суспільства

Рівень розвитку особистості впливає на результати життя і праці, що проявляються у природному, соціально-культурному та державному вимірах. Праця відноситься до питань національної безпеки, оскільки через її результати відбувається захист: людини, сім'ї, народу; цілей, ідеалів, цінностей і традицій, укладу життя та культури; прав та обов'язків людини; основних свобод. Безпека має кілька вимірів особистісного і суспільного характеру: фізичний і психічний; вільної самоідентифікації; можливостей розвитку та вибору майбутнього тощо. У разі зниження її рівня є загрози: знищення ментальної або культурної ідентичності людей і суспільних груп; переродження культури під впливом великих груп мігрантів, які не сповідують суспільні і культурні цінності; реалізації концепцій сталого розвитку та розвитку людського потенціалу.

Одним із ключових пріоритетів у національній безпеці є

наявність **картини майбутнього**, що спрямовує суспільство на розвиток у певних напрямках. Життя нації опирається на існуючі процеси передачі, правонаступництва та розвитку культурних надбань, які транслиуються через суспільну комунікацію нащадкам як пережиті та осмислені цінності, світобачення, задуми. Маємо прецедент у вигляді деформації у сприйманні підростаючим поколінням культури праці, оскільки технології нав'язують власні правила встановлення критеріїв комунікативних процесів. Ситуація ускладнюється тим, що динаміка суспільних відносин, соціально-економічних та глобалізаційних процесів змушує розробляти нові види праці й формувати їх культуру із врахуванням і прогнозуванням техногенних впливів.

Провідне місце має відводитися ролі національної культури та освіти у формуванні суспільної свідомості українців. Досягнення цієї мети здійснюється у процесі реалізації моделей і підходів до національно-патріотичного і громадянського виховання молоді, розвитку людського капіталу, засвоєння удосконаленого змісту освіти на основі принципів україно-людиноцентризму і культуро-природо-відповідності.

Особливе місце у цьому розвивальному просторі займає фундаментальна і прикладна складові підготовки особистості до життя і праці, оскільки в країні, що розвивається, мають періодично коригуватися напрями гармонізації суспільних відносин і поступу соціально-економічної сфери.

Мета цього процесу зумовлюється:

- соціально-культурним і трудовим розвитком особистості;
- формуванням компетентностей особистості на етапах вікового розвитку;
- збереженням і розвитком національної культурно-історичної спадщини;
- запозиченням найкращих напрацювань людства на теренах цивілізованого світового співтовариства;
- входженням в Європейський і світовий полікультурний і соціально-економічний простір зі своїми надбаннями, які стануть складовими загальнолюдських цінностей світового рівня тощо.

Складність реалізації напрацьованих освітніх проєктів полягає в узгодженні існуючого навчально-виховного комплексу

в освіті з суспільними та соціально-економічними потребами місцевого й державного масштабу, а також в необхідності його порівняльного супроводу з головними сучасними світовими характеристиками.

Цей процес спонукає до періодичного коригування освітнього комплексу, зумовленого такими чинниками:

- на основі автентичних знань забезпечується поступ цивілізованого суспільства;

- технології, які сприяють доступу до цінної інформації динамічно змінюються, стають надійнішими і швидшими (з моменту запиту інформації до моменту її отримання і використання);

- пропонувані навчальні програми, які базуються на принципах формування в особистості базових і спеціальних (профільних) знань, на момент їх впровадження часто не відповідають сучасним вимогам;

- молоде покоління потребує формування компетентностей, які допоможуть йому впоратись із сучасними і майбутніми викликами інноваційного суспільства в глобалізованому просторі;

- традиційні програми базуються на вивченні фактологічного матеріалу, удосконаленні частини знань і потребують заміни на нові, в яких наголос робиться на розвиток навичок логічного мислення, формування креативності, налагодження міжособистісних відносин тощо.

Зауважимо, що створити чітко визначену освітню систему, яка влаштує всі зацікавлені сторони, в принципі, неможливо.

У міжнародному освітньому просторі практикується використання різних видів (пристосованих до місцевих умов) складових освітньої системи, акценти в яких розставляються з урахуванням як особистісних характеристик, так і національних, і місцевих особливостей. Для розбудови національної освітньої системи потрібна наукова стратегія з дослідницькою базою, фахівці, фінансове забезпечення та допомога міжнародних організацій у забезпеченні інтеграційних процесів. Одним із її основних завдань є створення підґрунтя для креативного росту особистості і її адаптація в суспільне і соціально-економічне середовище у процесі побудови власної професійної траєкторії на

етапах вікового розвитку.

У цьому висхідному процесі важливою передумовою є **управління цілями**.

Окреслюється складова мети національної системи освіти – цілеспрямоване зміцнення освітньої бази територіальних громад із потужними педагогічними кадрами та науковими радниками, що відповідають за практичну організацію соціально-культурної і трудової освіти, що в свою чергу долучає до процесу створення рівних можливостей в освіті і водночас дбає про її високу якість. Освітній простір територіальних громад досліджується як сукупність навчальних закладів і всіх соціальних інституцій, незалежно від їх форм власності й адміністративного підпорядкування, а також державних і суспільних органів управління освітою, соціальних партнерів і структур, взаємодіючих в напрямі системного розвитку громад засобами освіти.

У процесі планування територіальними органами влади місцевого освітнього компоненту, з одночасною орієнтацією на національний, беруться до уваги стратегічні плани громади (місцева стратегія розвитку, безпека, соціальне забезпечення сімей, запобігання негативним звичкам у підростаючого покоління тощо). *Місцевий освітній компонент має відобразити шляхи організації навчально-виховного процесу на території громади і в кожному закладі окремо.* Зазначимо, що держава забезпечує підтримку розроблених територіальних освітніх моделей як на загальному, так і на місцевому рівнях шляхом надання їм значної свободи в розбудові освітньої системи.

3. Структурна модель розвитку особистості

На всіх історичних етапах розвитку людства одним із ключових завдань поступу особистості, суспільства і держави є розроблення і реалізація стратегії розвитку та розміщення продуктивних сил. Сутність її полягає у наявності та планово-прогнозованому розподілі фахівців, що:

- 1) вибудовують стратегію розвитку (теоретико-методологи);
- 2) усвідомлюють стратегію та розробляють технології

впровадження (методисти);

3) впроваджують розробки, спрямовані на отримання продукту праці виробничого та невиробничого характеру (технологи).

У залежності від соціально-культурного і професійного рівня, психологічного досвіду, цінностей і якостей команди, що реалізовуватиме розроблення, результати вирішення завдань будуть різновекторні:

1) гармонізація природного та життєвого простору;

2) урівноваження міжособистісних відносин та інтересів культурологічного характеру з розподілом природних ресурсів і продукту праці тощо.

У зв'язку з цим одним із результатів нашого дослідження є розроблена структурна модель розвитку особистості, сутність якої полягає у комплексному підході до забезпечення функціонування усіх освітніх компонентів, їх елементів і частин. Основні ознаки системи прослідковуються в наявності: найпростіших одиниць – елементів, які її складають; підсистем – результатів взаємодії елементів; компонентів – результатів взаємодії підсистем, які можна розглядати у відносній ізольованості, поза зв'язками з іншими процесами та явищами; внутрішньої структури зв'язків між компонентами, а також їхніми підсистемами; певного рівня цілісності, який засвідчує, що система завдяки взаємодії компонентів одержує інтегральний результат.

Модель представлена у системному вигляді, що має свій зміст та структуру, елементи якої розташовані у визначеній логічній послідовності та є взаємопов'язаними (рис. 1). Вона дає інформацію про розвиток особистості через розкриття його структури, що містить мотиваційний, змістовий та діяльнісний компоненти. Сутність компонентів полягає у формуванні: зовнішньої та внутрішньої мотивації до розвитку; знань про якості особистості, методи її діагностики, системи самоосвіти і самовиховання, міжособистісне спілкування, методи виявлення недоліків діяльності; вміння діагностувати якості, здійснювати суб'єкт-суб'єктну взаємодію та виявляти недоліки власної діяльності.

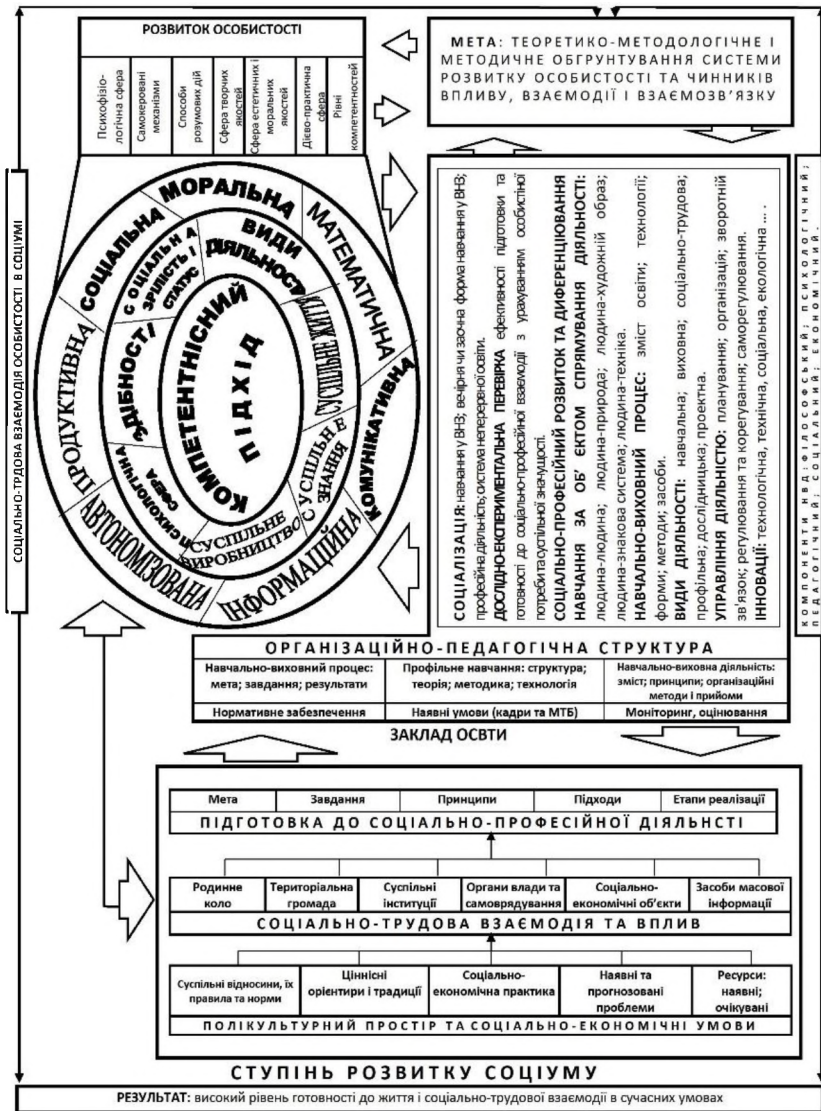

Рис. 1. Структурна модель розвитку особистості.

Розроблення моделі розвитку особистості здійснювалося за ступенем значущості для особистості, місцевого соціуму,

суспільства та держави. Вона має особистісну, соціальну, педагогічну, управлінську та економічну складові. А саме: сфера психофізіологічного розвитку (якості нервової системи, освіченість про свій розвиток, здоровий спосіб життя); самокеровані механізми; способи розумових дій; сфера творчих якостей; сфера естетичних і моральних якостей; дієво-практична сфера; рівні компетентностей тощо.

Таким чином, формування особистісних якостей та цінностей розширюють життєвий простір з метою продуктивної взаємодії із соціально-культурним та професійним середовищем. Разом з тим гармонізація особистості на шляху її розвитку відбувається за умов збалансованості філософського, психологічного, педагогічного, соціального та економічного освітніх компонентів у процесі взаємодії.

Результатом впровадження моделі, представленої на рис. 1, є забезпечення високого рівня готовності до життя та соціально-культурної і трудової взаємодії в сучасних умовах.

Отже, розроблення і реалізація стратегії поступу у життєвому ланцюжку «особистість-суспільство-природа» є складовою єдиної концепції сталого економічного, екологічного та соціального розвитку. У цьому процесі важливим є дотримання принципів культуро-природо-відповідності, національно-культурної ідентичності та наступності поколінь, оскільки мова йде про емпіричний досвід раціонального використання природних ресурсів, біосфери і ноосфери.

Вибрані та опрацьовані наукові розроблення академіка В. І. Вернадського і їх застосування у сучасних умовах засобом освіти є складовими представленої моделі розвитку людини та її гармонізації з природою у виокремлених напрямках на сучасному етапі і прогнозованому майбутньому з метою забезпечення розвитку на рівні мікро- і макросвіту.

Література.

1. Arefiev, V., Mikhailova, N., Lyakhova, N., Riabchenko, V., Piddiachyi, M., Piddiachyi, V., Kraskovskiy, Ye. (2021). Somatometric method to assess the level of high schoolers physical development. *Acta Balneologica*, 3(164), 203-209. doi: 10.36740/ABAL202103114. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727997>

2. В. І. Вернадський і Полтавщина : факти, документи, бібліографія / Уклад. Самородов В. М., Кигим С. Л. / Наук. ред. К. М. Ситник. Полтава : Полтав. літератор, 2008. 260 с.

3. Вернадский В. И. Собрание сочинений : в 24 т. Т. 8. Живое вещество и биосфера / науч. ред. и сост. академик Э. М. Галимов. 2013. 526 с.

4. Вернадский В. И. Собрание сочинений : в 24 т. Т. 9. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. Биосфера и ноосфера. Москва : Наука, 2013. 574 с.

5. Вернадский В. И. Собрание сочинений : в 24 т. Т. 10. Научная мысль как планетное явление. Москва : Наука, 2013. 475 с.

6. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України/ [голова редкол. Б. А. Маліцький ; уклад. А. С. Литвинко та ін., автори коментарів Г. А. Будзика, О. В. Букалов, В. І. Онопрієнко, та ін.]. Київ : Фенікс, 2012. 658 с.

7. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 1 : Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1 : Науково-організаційна діяльність (1918–1921) / НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України ; [уклад.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова та ін. ; редкол.: А. Г. Загородній та ін.]. Київ : [б. в.], 2011. 699 с.

8. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 3 : Хімічна будова біосфери Землі та її оточення / [уклад.: Л. С. Лисюк та ін. ; редкол.: С. В. Волков (голова) та ін.] / НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Ін-т заг. та неорган. хімії ім. В. І. Вернадського ; ред. рада: Б. Є. Патон (голова) та ін. Київ : [б. в.], 2012. 507 с.

9. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 9 : Володимир Іванович Вернадський. Щоденники (1917–1921) / НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Рос. акад. наук, Архів РАН ; [уклад.: С. М. Кіржаєв та ін. ; редкол.: А. Г. Загородній та ін.]. Київ : [б. в.], 2011. 660 с.

10. Гнізділова О. Паралельні світи В. І. Вернадського та

В. Г. Короленка // VI Короленківські читання: Зб. наук. пр. Полтава: ПДПУ, 2007. С. 54-60.

11. Піддячий В. М. Сутність і зміст професіоналізації педагогів у контексті освіти впродовж життя. Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. Київ : Юстон, 2020. Вип. 13(42). С. 185-199.

12. Піддячий М. І. *Вибір професії. Соціально-трудоий розвиток* // Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузov; відп. наук. секр. С. О. Сисоева; редкол.: О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, П. Ю. Саух, Л. Д. Березівська, І. Д. Бех, В. Ю. Биков, М. С. Гальченко, В. В. Засенко, С. А. Калашнікова, М. О. Кириченко, Л. Б. Лук'янова, В. Г. Панок, В. О. Радкевич, О. Я. Савченко, М. М. Слюсаревський, О. В. Сухомлинська]: 2-ге вид, допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с. С. 103-104; 959-960. – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728963>

13. Піддячий М. І. Освіта і наука України : соціально-трудоий розвиток // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія № 13, Проблеми трудової та професійної підготовки: зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 8. С. 75–80.

14. Піддячий М. І. Розвиток ідей академіка В. І. Вернадського : людина, суспільство і природа // Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука : колективна монографія / За наук. ред. А. П. Самодрин. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2021. С. 94-119. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726625>

15. Самодрин А. П. Архітектоніка профільної освіти / навчально-методичний посібник. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2019. 504 с.

16. Сытник К. М., Стойко С. М., Апанович Е. М., В. И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. Киев : Наук. думка, 1984. 236 с.